

институтов и учителей специальных школ] / Михаил Ефимович Хватцев. – М.: Учпедгиз., 1959. – 476 с. 6. **Хомская Е.Д.** Нейропсихология / Евгения Давыдовна Хомская – СПб. : Питер, 2005. – 496 с. – (Серия «Классический университетский учебник»).

References

1. **Bogdanova I.M.** Social'na pedagogika : navch. posib. [dlja studentiv i vikladachiv VNZ] / Inna Mihajlivna Bogdanova – K. : Znannja, 2008. – 343 s. 2. **Vygotskij L.S.** Myshlenie i rech' / Lev Semjonovich Vygotskij – M. : Astrel', 2011. – 640 s. 3. **Gluhov V.P.** Osnovy psiholingvistiki : ucheb. posobie [dlja studentov pedvuzov] / Vadim Petrovich Gluhov. – M.: АСТ: Astrel', 2005. – 351 s. 4. **Lurija A.R.** Osnovy nejropsihologii : ucheb. posobie [dlja stud. uchrezhdenij vyssh. prof. obrazovanija] / Aleksandr Romanovich Lurija. – M. : «Akademija», 2013. – 384 s. 5. **Hvatcev M.E.** Logopedija : [Posobie dlja studentov ped. institutov i uchitelej special'nyh shkol] / Mihail Efimovich Hvatcev. – M.: Uchpedgiz., 1959. – 476 s. 6. **Homskaja E.D.** Nejropsihologija / Evgenija Davydovna Homskaja – SPb. : Piter, 2005. – 496 s. – (Serija «Klassicheskiy universitetskij uchebnik»).

Авторський внесок: Свідерська М. – 100%
Дата відправлення статті 12.03.17 р.

УДК 376-056.3: 316.613:159.973

А. І. Стригунова
salyona@outlook.com

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ ОРІЄНТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ

Відомості про автора: Стригунова Альона, аспірант Інституту спеціальної педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна. У колі наукових інтересів: розвиток комунікативних умінь у молодших школярів з порушенням розумового розвитку на уроках соціально-побутового орієнтування. Email: salyona@outlook.com

Contact: Strygunova Alona, graduate student of the Institute of Special Pedagogy NAPS Ukraine, Kyiv, Ukraine. Academic interests: development communicative skills in primary school children with intellectual disabilities

during the lesson of Social and consumer orientation. Email: salyona@outlook.com

Стригунова А. І. До проблеми дослідження комунікативних умінь у школярів молодшого шкільного віку з розумовою відсталістю // Збірник Освіта осіб з особливими потребами. – С. 176-184.;

Стригунова А. І. Загальна проблематика розвитку комунікативних умінь молодших школярів з розумовою відсталістю // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. – 2016. – С. 333-336.

Стригунова А.І. Соціально-побутове орієнтування як засіб формування комунікативних умінь у дітей з порушенням розумового розвитку. У статті висвітлено основні види робіт і методи навчання, передбачені курсом соціально-побутового орієнтування для молодших школярів з порушенням розумового розвитку. Обґрунтовано необхідність підготовки таких дітей до самостійного життя шляхом формування умінь організації власного побуту і соціального орієнтування. Наголошено на необхідності більш повного використання педагогічних можливостей курсу СПО. Підкреслено важлива роль використання наочності в збагаченні побутового досвіду дітей. Детально розглянута навчальна екскурсія, словесні методи навчання на уроках, робота з текстом, колективне виконання практичних завдань (сюжетно-рольові ігри-тренінги), які передбачають відтворення обставин, міжособистісних відносин і соціальних ролей на заняттях. Розігруючи реальні ситуації, учні в безпечних умовах розширюють свій соціальний досвід, опановують культурою і етикою взаємовідносин, засвоюють загальноприйняті моделі поведінки. Відзначено проблематичність формування вміння переносити в практичні життєві ситуації навички, засвоєні під час уроків. В процесі спільної соціально-побутової діяльності у дітей природним чином відбувається розвиток способів комунікації, а в арсеналі вчителя виявляється широкий спектр ефективних педагогічних методів і дидактичних прийомів.

Ключові слова: соціально-побутове орієнтування, порушення розумового розвитку, комунікативні уміння.

Стригунова А.И. Социально-бытовое ориентирование как способ формирования коммуникативных умений у детей с нарушением умственного развития. В статье высветлены основные виды работ и методы обучения, предусмотренные курсом социально-бытового ориентирования для младших школьников с нарушением умственного развития. Обоснована необходимость подготовки таких детей к самостоятельной жизни путем формирования умений

организации собственного быта и социального ориентирования. Отмечена необходимость более полного использования педагогических возможностей курса СБО. Подчеркнута важная роль использования наглядности в обогащении бытового опыта детей. Охарактеризована учебная экскурсия, словесные методы обучения на уроках, работа с текстом, использование наглядности, коллективное выполнение практических заданий и моделирование реальных ситуаций (сюжетно-ролевые игры-тренинги), которые предусматривают воспроизведение обстоятельств, межличностных отношений и социальных ролей на занятиях. Разыгрывая реальные ситуации, учащиеся в безопасных условиях расширяют свой социальный опыт, овладевают культурой и этикой взаимоотношений, усваивают общепринятые модели поведения. В процессе совместной социально-бытовой деятельности у детей естественным образом происходит развитие способов коммуникации, а в арсенале учителя оказывается широкий спектр эффективных педагогических методов и дидактических приемов.

Ключевые слова: социально-бытовое ориентирование, нарушение умственного развития, коммуникативные умения.

Strygunova A.I. Social and consumer orientation as a way of forming communicative skills of children with intellectual disabilities. The article lists specific types of teaching methods, which are used in the course "Social and Consumer orientation" to demonstrate the real necessity in the preparation of children with special needs. This aims to afford them an independent life by forming of abilities of organization of their own way of life and social orientation as best as possible that can be achieved through the more complete use of Pedagogical techniques and practises. Educational excursions as method of development of business communication is considered in detail. Verbal learning methods in the classroom which include practical lessons on conversations between the child and another, work with printed text, visualization techniques, case studies and simulation of real life situations, i.e. life-plot games-training, are all described which together show the great potential to improve the communication skills and abilities of children with special needs. The need for higher standard of teaching assistance is emphasised in order to provide the children with improved social skills, these skills would afford the children with many benefits to adapt more easily with normal living environments. These skills include, but are not limited to, socialise within a community, knowledge and awareness of culture, self-understanding, positive attitude and respect towards others and their surroundings, increased control of emotions and practical communication skills. The problematic characters in communication skills in practical situations are found during classroom lessons, corrective Pedagogical techniques are then applied to solve them. In the process of joint SCO activity children have developed methods of communication in a natural

way, with a wide spectrum of effective Pedagogical methods at the arsenal of the teacher.

Key words: socio-consumer orientation, violation of intellectual development, communication skills.

Постановка проблеми, її актуальність. Сучасний етап розвитку спеціальної освіти пов'язаний з розумінням особистісного розвитку дітей як засобу їх соціалізації, інтеграції в суспільство. Компенсація та корекція спрямовані на збереження чуттєвого сприймання, формування нових механізмів пізнання, взаємодії з дорослими, мовленнєво-комунікативної діяльності, активності, стимулювання позитивних емоцій. З 80-х років ХХ ст. у навчальні плани основної ланки спеціальної (допоміжної) школи включено уроки соціально-побутового орієнтування (СПО). Їх мета – підготовка дітей з порушеннями розумового розвитку до самостійного життя шляхом формування у них умінь організації власного побуту, які сприяють проявам самостійності, успішній соціальній адаптації, підвищенню рівня життєвої компетентності і загального розвитку. Окремі питання методики проведення цих занять були предметом досліджень Н. Гіренко, Л. Дробот, С. Коноплястої, О. Мамічевої, Г. Мерсіянової, С. Миронової, Н. Павлової, Т. Стариченко, О. Хохліної, В. Шинкаренко та ін., однак проблема формування комунікативних умінь саме на уроках СПО в роботах не висвітлена. Водночас, практика роботи з означеною категорією дітей доводить, що корекційно-розвивальні можливості курсу СПО використовуються не повністю, недостатньо осмислюється та реалізується їх складова, спрямована на соціалізацію дітей.

Мета статі – окреслити шляхи корекційно-розвивальної роботи з формування комунікативних умінь у дітей з порушеннями розумового розвитку на уроках СПО.

Виклад основного матеріалу. Формування життєвої компетентності дитини з порушеннями розумового розвитку відбувається через виконання норм і правил поведінки в суспільстві; а також свідоме і самостійне вирішення різноманітних побутових питань. У таких дітей формування навичок самообслуговування не відбувається самостійно – це спеціальний напрямок педагогічної роботи, що враховує наявні можливості учня і орієнтує на найближчі цілі. На заняттях СПО в учнів вдосконалюються навички ведення домашнього господарства, самообслуговування, орієнтування в оточуючій дійсності і соціальному середовищі, формується здоровий спосіб життя, відбувається засвоєння моральних і культурних норм поведінки. Педагогічна програма, крім того, включає завдання з вироблення умінь спілкування; уявлень і знань про правила культури поведінки і взаємин з різними людьми (знайомими і незнайомими, старшими і молодими), накопичення

відповідного досвіду; емоційно позитивного ставлення до оточуючих [4; 7]. Однак для дітей з порушеннями розумового розвитку (розумовою відсталістю) характерна відсутність потреби у налагодженні стосунків з іншими людьми. На їх спілкування впливають обмежений чуттєвий і практичний досвід, недостатнє розуміння соціальних вимог і моральних цінностей суспільства. Труднощі співвіднесення мотивів та поведінки проявляються у недовірі, ворожому ставленні до інших людей і, водночас, у підпорядкуванні сторонньому негативному впливу, відсутності критичної оцінки своїх і чужих вчинків. Внаслідок непослідовного виховання часто спостерігаються неадекватні вимоги особливого ставлення й уваги до себе [6]. Тому на заняттях із СПО увага педагога фокусується не тільки на засвоєнні учнями системи знань стосовно побутових навичок, але й на уміннях міжособистісної комунікації, а також на усвідомленні потреби в цих знаннях і уміннях, їх дотриманні в повсякденній життєдіяльності.

Аналіз практичного досвіду констатує, що заняття з СПО суттєво відрізняються від інших навчальних предметів. Це своєрідні уроки спілкування, підготовки до дорослого життя. Матеріал програми дає вчителю можливість цікаво і різноманітно побудувати заняття, вибираючи найбільш ефективні форми і методи роботи. Сам предмет передбачає створення умов, близьких до життєвих ситуацій. Проаналізуємо конкретні види робіт та їх корекційно-розвивальний потенціал щодо формування комунікативних умінь для адаптації дітей у подальшому житті.

У низці наукових робіт наголошується на вагомому корекційному значенні *навчальних екскурсій*, які сприяють формуванню тих навичок та вмінь у дітей з порушеннями розумового розвитку, які необхідні для свідомого і самостійного вирішення різноманітних життєвих проблем, зокрема, користування транспортом, засобами зв'язку, організації власного дозвілля і побуту, виконання норм і правил культурної поведінки в суспільстві, родині [1; 2; 6]. Особливості пізнавальної діяльності дітей з порушеннями інтелекту ускладнюють сприймання оточуючих предметів та явищ, не дозволяють спонтанно одержувати інформацію, установлювати причинно-наслідкові залежності, повно та правильно робити висновки. У тих випадках, де дитина з типовим розвитком відразу починає орієнтуватись, дитина з порушеннями розумового розвитку тривалий час не може усвідомити змісту ситуації. Екскурсія передбачає організований вихід учнів за межі освітнього закладу з метою розвитку умінь орієнтуватися в навколишній дійсності. Діти відвідують установи, куди будуть звертатися в повсякденному житті (магазини, аптеки, пошта, медичні установи, транспорт і т.п.) та вчать користуватися їх послугами. В такий спосіб учні одержують вміння в умовах, максимально наближених до самостійного життя. Вони

знайомляться з оточуючим соціальним середовищем, вчать взаємодіяти з ним і напрацьовують навички предметного спілкування (звертатися до працівників зазначених служб, одержувати від них необхідну інформацію, правильно користуватися нею).

Науковцями наголошується, що засвоєння вмінь визначається тим, наскільки процес навчання СПО можна наблизити до природних обставин, які існують у суспільстві: майстерне слово та найяскравіша наочність не можуть замінити безпосереднього спостереження [1, 2, 3, 4]. Експерсії заповнюють прогалини у знаннях учнів, пов'язані з порушеннями сприймання і мислення. Враження та спостереження, отримані під час експерсій, збагачують чуттєвий досвід учнів, стимулюють свідоме засвоєння матеріалу, пробуджують допитливість та активність, сприяють розвитку мовлення. Розширення соціального, культурного і господарчого досвіду посилює ефективність загальної адаптації у суспільстві.

Зокрема, Н. Гіренко розглядає експерсію як засіб формування навичок ділового спілкування, що організаційно передбачає кілька варіантів: спілкування із знайомими людьми в знайомих обставинах (при відвідуванні різних служб у школі); з незнайомими людьми в стінах школи (зустріч з представниками служб та виробництв); з незнайомими людьми в незнайомій ситуації (поза межами навчального закладу). Оскільки у дітей з порушеннями розумового розвитку недостатньо розвинута ініціатива в спілкуванні з оточенням, вони відчують зняквовілість, напруженість, особливо в незнайомій обстановці. Крім того, вони недостатньо уміють аналізувати отриману інформацію, адекватно реагувати на неї і відповідно діяти. Експерсія, проведена в стінах школи дозволяє дітям почувати себе менш скуто. Вступаючи в розмову, школярі менше хвилюються, не відволікаються на нову обстановку, а дорослі повідомляють необхідну інформацію, поступово включаючи в розмову дітей. У такий спосіб діти звикають слухати співрозмовника, погоджують свою поведінку і висловлення з мовою розповідача. Головним завданням експерсії поза стінами школи є практичний досвід спілкування в нових життєвих ситуаціях [1].

Для формування комунікативних навичок необхідно ознайомити дітей з особливостями поведінки в різних соціальних ситуаціях та виробити навички соціальної поведінки. Спочатку вчитель пояснює учням, як правильно вступати в контакт з людиною, з чого починати розмову, як правильно будувати питання, почувавши себе невимушено. Наступним етапом є пояснення, як розвивати діалог, одержуючи при цьому потрібні відомості; як переходити з позиції людини, що говорить, на позицію людини, що слухає; як адекватно відповідати на репліку співрозмовника. І, нарешті: як урахувувати інформацію, отриману в процесі спілкування, аналізувати обставини та долати труднощі [2].

Отже, під час екскурсій школярі засвоюють ряд комунікативних умінь: знаходити джерело необхідної інформації у незнайомій ситуації; безпечно вступати в контакт з незнайомими людьми; звертатися з проханням до дорослих; формулювати запитання, що мають конкретний, усвідомлений характер; відповідати на запитання оточуючих; обирати форму поведінки в різних ситуаціях; адекватно діяти відповідно отриманих порад; накопичують уявлення і знання про норми культури поведінки.

Аналіз науково-практичного досвіду засвідчує, що важливими *словесними методами* навчання на уроках СПО є *розповідь, бесіда, пояснення, робота з друкованими текстами*. Всі вони мають безпосереднє відношення до мовленнєвого розвитку учнів з інтелектуальними порушеннями.

Бесіда має значні корекційні важелі, оскільки не тільки дозволяє повідомити учням необхідні відомості, але сприяє розвитку мислення, активізує увагу та пам'ять, сприяє мовленнєвій активності. Під час бесіди діти вчаться міркувати, шукати відповіді, встановлювати нові причинно-наслідкові зв'язки. Бесіду використовують також з метою активізувати уявлення або наявний досвід учнів у розв'язанні соціальних і побутових проблем, в процесі роботи з новим матеріалом, для закріплення і перевірки розуміння вивченого. Вона допомагає не тільки визначити знання дітей, але й узагальнити їх, систематизувати і доповнити новими відомостями. Успіх бесіди залежить від дотримання низки вимог до запитань учителя, відповідей учнів та організації діалогу [1,2].

Пояснення має форму інструктажу і показу трудових дій, спрямованих на формування практичної діяльності. Інструктаж містить питання до учнів, причому від постановки питання залежить їх бажання зрозуміти завдання і способи його виконання: «Що буде з руками, якщо тримаючи гарячий посуд, не користуватися прихваткою?» Інструктаж вимагає від дітей з порушеннями розумового розвитку значних психічних зусиль: одночасно спостерігати за діями вчителя, за тим, як він користується інструментами, і слухати його пояснення. Враховуючи це, учитель має здійснювати пояснення доступною мовою, уникати складних висловів, при цьому тримати в полі зору весь клас, перевіряючи, чи правильно учні сприймають і засвоюють прийоми роботи.

Загалом, методи викладення усного матеріалу формують в учнів означеної категорії пізнавальний інтерес, вчать зосереджено слухати, розуміти звернене мовлення, потребують уваги й розумової активності, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, залучати практичний досвід.

Головною метою *роботи з друківаним текстом* є підготовка школярів до самоосвіти (обов'язкова навчальна література, доступні книги з ведення домашнього господарства, кулінарії, довідники). Учитель вчить дітей усвідомлено сприймати текст, аналізувати його, виділяти суттєве. Важлива роль належить ознайомленню із ЗМІ, що наближають учнів з порушеннями розумового розвитку до умов сучасного життя: газети або журнали, де можна одержати поради стосовно домашнього господарства, сучасного способу життя, дізнатися про вирішення соціальних і морально-етичних питань. Але при цьому необхідно вчити дітей осмислювати зміст численних рекламних матеріалів, не піддаватися їх впливу. Також необхідно навчити школярів користуватися інструкціями, що розміщуються на етикетках засобів домашнього господарства, ліків, до побутових приладів. Діти повинні розбиратися в таких неадаптованих текстах і діяти відповідно до рекомендацій, а також розуміти значущість звернення до відповідної інформації [3].

Наочні методи навчання передбачають безпосереднє сприймання натуральних об'єктів, явищ або їх зображень. Для уроків СПО характерним є те, що вчитель демонструє не тільки зразки, інструменти, таблиці, але дії, пов'язані з виконанням тієї чи іншої операції. Наочність дозволяє дітям повно усвідомити матеріал, перевести його в план конкретних образів. Засоби наочності допомагають зрозуміти завдання уроку, сприяють формуванню в учнів чітких та детальних уявлень про об'єкт діяльності. Але наочність приносить користь лише тоді, коли використовується в міру. Перевантаження навчального процесу наочними посібниками призводить до вироблення у дітей з порушеннями розумового розвитку звички пасивного споглядання без користі для себе.

У науково-практичних дослідженнях авторами наголошується на важливості розвитку спостережливості учнів за життям і поведінкою оточуючих їх людей – своєї родини, вчителів і вихователів школи, медичних працівників, кухарів, будівельників, столярів, прибиральниць та ін. Життя родини та школи, як найближчий соціально-побутовий осередок, є для її вихованців моделлю структури суспільства, допомагає зрозуміти його загальні принципи: розподіл обов'язків, професійні відмінності, об'єднання зусиль для забезпечення умов побуту, особливості режиму праці і відпочинку, різноманітність соціальних ролей, їх статику і динаміку [5, 6, 7].

Важливим корекційним значенням для розвитку учнів з порушеннями розумового розвитку є предметно-практична спрямованість курсу СПО, що передбачає виконання дітьми значної кількості *практичних робіт*. Кожен учень, незалежно від інтелектуальних і фізичних можливостей, повинен оволодіти основними

гігієнічними навичками, способами догляду за одягом та житлом, приготування їжі, заповнення бланків ділових паперів і т.д. Практичне завдання передбачає ряд обов'язкових моментів: формування уміння орієнтуватися в трудовій діяльності (уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати); навчання планувати практичну діяльність; розвиток уміння здійснювати самоконтроль у процесі роботи [1]. На кожному з цих етапів вчитель керує діями учнів, враховуючи етапність формування відповідних вмінь та конкретну корекційну спрямованість виконуваної діяльності.

Здебільшого практичну роботу організують з використанням *колективної форми*, що має значний потенціал для формування навичок міжособистісного спілкування дітей. При виконанні завдання кожний член колективу робить свою частину загальної роботи (один витирає підвіконня, інші миють підлогу і т. д.). На першому занятті вчитель пояснює, що мають робити учні, спостерігаючи за вчителем і отримуючи його інструкції, організуючи власну діяльність. Учитель підтримує в кожній дитині бажання виконати завдання. Велике значення має індивідуалізація та диференціація завдань відповідно можливостей кожної дитини. Учні, які зазнають труднощів під час навчання, потребують виконання доступних і простих завдань [1; 6]. На жаль, педагоги спеціальних шкіл часто віддають перевагу формуванню трудових та побутових навичок та вмінь, не приділяючи увагу розвитку комунікативних умінь школярів.

Аналізуючи практичний досвід спеціальних закладів, зупинимося на активних методах навчання в курсі СПО, що мають суттєвий позитивний вплив на формування комунікативних умінь учнів. Зокрема, ігрові прийоми дозволяють здійснити навчання дітей в найбільш доступній і привабливій для них формі. Гра – важливий засіб самовираження, проба сил, соціально-педагогічна форма дитячого життя. Це шлях до пізнання самої себе, власних можливостей та меж. **Моделювання реальних ситуацій**, або *сюжетно-рольові ігри-тренінги* передбачають відтворення обставин, а разом з ними – міжособистісних відносин та соціальних ролей (розподіл ролей між учасниками, які вступають у певні відносини між собою, що знаходить вираз в діях і репліках). Розігруючи реальні ситуації на заняттях, учні розширюють свій соціальний досвід, оволодівають культурою, етикою взаємовідносин, засвоюють загальноприйняті моделі поведінки. Сюжетні ігри-тренінги дозволяють дитині заздалегідь, в безпечних умовах обдумувати ситуацію, умови, в якій доводиться діяти, і знаходити вірне рішення. Виконання ролі вимагає актуалізації опорних знань, підкорення певним правилам, нормам поведінки, які служать еталоном для граючого. Наявність партнерів підвищує необхідність дотримання цих правил.

Найбільш ефективним моделювання ситуацій є при формуванні

культури поведінки (ситуативні діалоги при зустрічі і розставанні, ввічливе звернення до дорослих, однолітків з питанням, проханням); засвоєнні правил поведінки в гостях (запрошення і зустріч гостей, вручення і прийом подарунків, вміння підтримувати бесіду, організувати дозвілля); відпрацюванні правил поведінки в культурно-просвітницьких установах, транспорті, закладах торгівлі; навчанні користуванню засобами зв'язку (ввічливо спілкуватися по телефону, повідомляти важливу інформацію, коротко пояснювати ті відомості, за якими необхідно отримати інформацію) [7].

Однією з причин соціальної дезадаптації учнів з порушеннями розумового розвитку є невміння переносити в практичні життєві ситуації навички, засвоєні під час предметно-практичної діяльності. Фактичний рівень знань у них для цього може бути достатній, але вони не служать керівництвом до дій. Навчити учнів доцільно застосовувати набуті знання і вміння – найскладніше завдання спеціальної школи. Сприятливі умови підготовки створюються тоді, коли послідовно забезпечується органічний зв'язок навчання з практичним життям. Систематичне використання знань сприяє розвитку активності і самостійності дітей, подоланню недоліків пізнавальної діяльності. Практичні дії є критерієм істинності, достовірності теоретичних відомостей, набутих у процесі навчання. Тут учні переконуються на власному досвіді в значенні знань для життя. Це допомагає дітям позбутися відчуття неповносправності, створює оптимістичний настрій, оскільки відкриває реальні перспективи соціальної адаптації.

Висновки та перспективи досліджень. Корекційно-розвивальні можливості курсу СПО полягають у поліфункціональності його впливу на особистість. В процесі спільної соціально-побутової діяльності у дітей з порушеннями розумового розвитку природним чином відбувається розвиток способів комунікації, а в арсеналі вчителя виявляється широкий спектр педагогічних методів та дидактичних прийомів, що доводять на практиці свою дієвість та ефективність. При цьому формування навичок самообслуговування та комунікативних умінь визначається не лише різноманітністю використаних методів, а доцільністю їх поєднання.

Бібліографія

1. **Гіренко Н. А.** Соціально-побутове орієнтування в допоміжній школі: метод. посіб. для студентів дефектологічного фак.-ту за спец. 6.010100 "Дефектологія" / Н. А. Гіренко. – Слов'янськ, 2011. – 130 с.;
2. **Дмітрієва І. В.** Особливості проведення екскурсії на уроках соціально-побутового орієнтування в допоміжній школі / І. В. Дмітрієва, Н. А. Гіренко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. - № 23 (234). – С. 15.;
3. **Дробот Л. С.** Формування санітарно-гігієнічної культури в розумово відсталих учнів у процесі навчання соціально-побутового орієнтування : автореф. дис.. на здобуття наукового ступеня

канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / Л. С. Дробот. – Київ, 2006. – 19 с.; 4. **Мамічева О. В.** Психологічні особливості формування навичок самообслуговування в учнів молодших класів допоміжної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.08 / О. В. Мамічева. – К., 2000. – 21 с.; 5. **Несух Ю. І.** Проблеми соціально-побутового орієнтування учнів спецшколи на уроках та позаурочний час : доповідь від 29.03.2007 р. / Ю. І. Несух [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yandex.ua>; 6. **Савіцька Г. І.** Формування морально-етичних норм поведінки в учнів допоміжних шкіл у процесі соціально-побутового орієнтування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук ; спец. 13.00.03 / Г. І. Савіцька. – К., 2007. – 17 с.; 7. Соціально-побутове орієнтування: програми для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навч. закладів для розумово відсталих дітей / укл. Н.А. Гіренко, Г.М. Мерсіянова ; МОН України. – К., 2009. – 39 с.

References

1. **Girenko N. A.** Social`no-pobutove oriyentuvannya v dopomizhnij shkoli: metod. posib. dlya studentiv defektologichnogo fak.-tu za specz. 6.010100 "Defektologiya" / N. A. Girenko. – Slov`yans`k, 2011. – 130 s.; 2. **Dmitriyeva I. V.** Osobly`vosti provedennya ekskursiyi na urokax social`no-pobutovogo oriyentuvannya v dopomizhnij shkoli / I. V. Dmitriyeva, N. A. Girenko // Visny`k LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. - # 23 (234). – S. 15.; 3. **Drobot L. S.** Formuvannya sanitarno-gigiyenichnoyi kul`tury` v rozumovo vidstaly`x uchniv u procesi navchannya social`no-pobutovogo oriyentuvannya : avtoref. dy`s.. na zdobuttya naukovogo stupenya kand. ped. nauk : specz. 13.00.03 / L. S. Drobot. – Ky`yiv, 2006. – 19 s.; 4. **Mamicheva O. V.** Psy`xologichni osobly`vosti formuvannya navy`chok samoobslugovuvannya v uchniv molodshy`x klasiv dopomizhnoyi shkoly` : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psy`xol. nauk : specz. 19.00.08 / O. V. Mamicheva. – K., 2000. – 21 s.; 5. **Nesux Yu. I.** Problemy` social`no-pobutovogo oriyentuvannya uchniv speczshkoly` na urokax ta pozaurochny`j chas : dopovid` vid 29.03.2007 r. / Yu. I. Nesux [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://yandex.ua>; 6. **Savicz`ka G. I.** Formuvannya moral`no-ety`chny`x norm povedinky` v uchniv dopomizhny`x shkil u procesi social`no-pobutovogo oriyentuvannya : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk ; specz. 13.00.03 / G. I. Savicz`ka. – K., 2007.–17s.; 7. Social`no-pobutove oriyentuvannya: programy` dlya 5-10 klasiv special`ny`x zagal`noosvitnix navch. zakladiv dlya rozumovo vidstaly`x ditej / ukl. N.A. Girenko, G.M. Mersiyanova ; MON Ukrayiny.

Авторський внесок: Стригунова А. І. – 100%
Дата відправлення статті 19.03.17 р.